

Doi: 10.30520/tjsosci.1352302

Gönderilme Tarihi: 30.08.2023

Kabul Tarihi: 11.09.2023

İBN ‘AKİL VE ŞERHU İBN ‘AKİL ESERİNDE METOT¹

METHOD IN THE WORK OF IBN ‘AKIL AND SHARHU IBN ‘AKIL

Halil İbrahim KOCABIYIK²

Sümeyra TURHAN³

Özet

Bu çalışma, İbn Mâlik’e ait Elfiyye adlı eseri üzerine İbn ‘Akîl’in şerh etmiş olduğu Şerhu İbn ‘Akîl ismiyle meşhur olan eserin metoduna dairdir. İbn ‘Akîl miladi 14. asırda yaşamış fıkıh, tefsir, kelam, mantık, kıraat dersleri almış bir âlimdir. Özellikle fıkıh ve nahiv ilminde kendisine başvurulmuş birisi olmuştur. İbn ‘Akîl, yazmış olduğu Şerhu İbn ‘Akîl adlı eseriyle gramer alanına büyük katkılar sağlamış ve hatta günümüzde dahi Arap dili öğretiminde önemli katkılar sağlamaya devam etmektedir. Şerhû İbn Akîl adlı eserde mukaddime kısmından itibaren altmış altı ana başlık altında nahiv grameri akıcı bir üslupla ele alındığından dolayı kitabı okumak isteyen kimse okumaya başladığında ilk sayfalarda dahi eserin anlatım ve üslûbunun açık ve anlaşılır olduğunu fark edecektir. Eserde, gramer kuralları Kur’an’ı Kerim’den ayetler, Hadis-i Şerifler ve Arap şiirinden verilen örneklerle izah edilmiş olması, konuların kolayca anlaşılmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, İbn ‘Akîl, Şerhu İbn ‘Akîl, İmam Mâlik, Gramer, Metot

Abstract

This study is the introduction of the work that gained fame under the name of Sherhu Ibn 'Akil, which he wrote on Ibn Malik's Elfiyye, which was annotated by Ibn 'Akil. Ibn 'Akil is a scholar who lived in the 14th century and took lessons in fiqh, tafsir, kalam, logic, and recitation. He has been a person who was consulted especially in the science of fiqh and nahw. Ibn 'Akil made great contributions to the field of syntax with his work called Sharhu Ibn 'Akil, and even today, this work is one of the references used in the teaching of the Arabic language. Since the syntax grammar is handled in a fluent style under sixty-

¹ Bu makale Sümeyra Turhan’ın “İbn ‘Akîl ve Şerhu İbn ‘Akîl Adlı Eseri” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Doç. Dr., Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, ibrahim.kocabiyik@usak.edu.tr, ORCID: 0000 0002 0941 6980.

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, s_turhan_1996@hotmail.com, ORCID: 0000 0002 2005 3631.

six main headings starting from the introduction part of the work called Şerhû İbn Akil, anyone who wants to read the book will realize that the narration and style of the work is clear and understandable even in the first pages. The grammatical rules in the work have been explained with verses from the Qur'an, Hadith-i Sharifs and examples from Arabic poetry, making the subjects easy to understand.

Keywords: Arabic language, Ibn 'Akil, Sharhu Ibn 'Akil, Imam Malik, Grammar, Method

GİRİŞ

Bu çalışmada *Şerhu İbn 'Akil* dikkatlice incelenip İbn 'Akil'in hayatı ve benimsemiş olduğu metodu hakkında bilgiler verilerek kısa kısa değerlendirmeler ve tespitlerde bulunulmaya çalışılmıştır. *Şerhu İbn 'Akil* üzerine yazılmış tez ve çalışmalar olmasına rağmen tekrara düşmemek adına ve eserin kıymetini tekrar belirtmek için özellikle ele alınmayan konular üzerinden makalemiz oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışmada, İbn 'Akil'in yazmış olduğu *Şerhu İbn 'Akil*, Muhammed Muhyiddin Abdülhamid tarafından dört cilt halinde tahkik edilen eseri üzerinden istifade edilmiştir. Ayrıca çalışmayı oluştururken gerek klasik gerek günümüz eserlerinden hem Türkçe hem Arapça kaynaklardan yararlanılmıştır. Bunların yanı sıra İbn 'Akil hakkında yazılmış olan çeşitli makale ve tezlerden de faydalanılmıştır.

Bu çalışmayı oluştururken Sîbeveyh (ö. 180/796)'in *el-Kitâb*, el-Enbârî (ö. 328/940)'nin *Nuzhetu'l-Elibbâ*, ez-Zübeydî (ö. 379/989)'nin *Tabakatu'n-Nahviyyin ve'l-Lugaviyyin*, İbn Cinnî (ö. 392/1002)'nin *el-Hasâis*, Zemahşeri (ö. 538/1144)'nin *Esrâru'l-Belağa*, İbn Manzûr, (ö. 711/1311)'un *Lisânu'l-'Arab*, Ebû Hayyân (ö. 745/1344)'nin *el-Bahru'l-Muhît*, İbn'ul-Cezeri (ö. 833/1429)'nin *Ğâyetu'n-Nihâye*, es-Suyûtî (ö. 911/1505)'nin *el-Ikrah*, el-Muzhir, *Buğyetu'l-Vu'ât ve Husnu'l-Muhâdara*, Dâvûdî (ö. 945/1593)'nin *Tabakât-ul-Mufessirîn*, Muhammed et-Tantavî (ö. 1277/1861)'nin *Neş'etu'n-Nahv ve Târîhu Eşheri'n-Nuhât* gibi birçok eserden istifade edilmiştir.

1. HAYATI

1.1. İbn 'Akil'in Nesebi ve Soy

İbn 'Akil künyesiyle meşhur olan müellifin tam adı; Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâh b. 'Akil el-Hemedânî'dir. Nesebi Hz. Peygamberin amcası 'Akil b. Ebû Talib'e dayandırılmasından dolayı İbn 'Akil künyesiyle meşhur olmuştur (Benli, 1996: 300-301; Dâyf, 1960: 355; İbnu'l-İmâd, 1986: 6/214; es-Suyûtî, ty: 2/47; et-Tantâvî, 1968: 238). Bununla birlikte Hemedan ve Âmed (Diyarbakir)'de oturan atalarından dolayı Hemedânî ve Âmedî nisbeleriyle de anılmaktadır (Dâvûdî, 1983: 241).

1.2. Doğumu

İbn 'Akil'in doğum tarihi hakkında ihtilaf bulunmaktadır. *Şezeretu'z-Zeheb*'te 694/1295 (İbnu'l-İmâd, 1986: 8/368); *ed-Dureru'l-Kâmine*'de 700/1301 (el-Askalânî, 1972: 3/42); *Tabakâtu'l-Mufessirîn*'de 698/1299 yılının Muharrem ayının 9'unda Cuma günü (Dâvûdî, 1983: 240) ve *Husnu'l-Muhâdara*'da 698/1299 yılının Muharrem ayında doğduğu

zikredilmektedir (es-Suyûtî, 1967: 1/537). İbn ‘Akîl’in Halep yakınındaki Bâlis kasabasında doğduğu bilinmekle beraber bazı kaynaklarda Kahire’de doğduğu zikredilmektedir (el-Askalânî, 1972: 3/42; el-Bağdâdî, 1951: 467; Benli, 1996: 300-301; es-Suyûtî, 1967: 1/537). Kısacası müellifin doğdu zaman ve mekân hususunda farklı rivayetler bulunmakla beraber kaynaklarda genellikle hicri 694/1295 ve 700/1301 yılları arasında doğduğu ağır basmaktadır (el-Askalânî, 1972: 3/42; Benli, 1996: 300-301).

1.3. Vefatı

Fıkıh, nahiv, sarf gibi ilimlerde söz sahibi olan İbn ‘Akîl Kâhire’de hicri 23 Rebûlevvel 769 (m. 17 Kasım 1367) yılında vefat etmiştir (el-Askalânî, 1972: 3/45; Benli, 1996: 300-301; Dâvûdî, 1983: 241; İbnu’l-İmâd, 1986: 8/369; es-Suyûtî, 1967: 1/537). İbnu’l-Cezerî ise onun hac dönüşü sırasında vefat ettiğini *Gâyetu’n-Nihâye* adlı eserinde belirtmektedir (İbnu’l-Cezerî, 1979: 384). İbn ‘Akîl’in kabri, İmâm-ı Şâfiî’ye duyduğu sevgi ve saygısından dolayı onun kabrinin yakınlarına defnedilmiştir (el-Askalânî, 1972: 269; Dâvûdî, 1983: 241; İbnu’l-Cezerî, 1979: 428; İbnu’l-İmâd, 1986: 8/369; es-Suyûtî, 1979: 2/48).

1.2. İLMÎ HAYATI

1.2.1. Öğrenim Hayatı

İbn ‘Akîl, dünyaya geldiği beldede ilköğrenimini tamamladıktan sonra on iki yıl boyunca eğitim alacağı yer olan Kahire’ye gitmiş ve burada Ebû Hayyân el-Endelüsî’nin derslerine devam etmiştir (el-Askalânî, 1972: 3/42; Benli, 1996: 300-301; İbnu’l-İmâd, 1986: 8/368; es-Suyûtî, 1967: 1/537). Kahire’de Ebû Hayyân el-Endelüsî’nin nahiv derslerine devam ederken özellikle Ebû Hayyân’dan İbn Mâlik’in *et-Teshîl*’i ile Sîbeveyhi’nin *el-Kitâb*’ını okumuştur. Onun gözde talebelerinden birisi haline gelmiştir. İbn ‘Akîl, Alâeddin Konevî (ö.729/1329)’den Arap dili ve edebiyatı, tefsir, kelâm, mantık, fıkıh, hilâf ve usûl (Dâvûdî, 1983: 240; İbnu’l-İmâd, 1986: 8/368; es-Suyûtî, 1967: 1/537), Hatîb el-Kazvînî (ö.739/1338)’den belâgat, Takıyyüddin İbnü’s-Sâîğ (ö.725/1325)’den kıraat derslerini almıştır (el-Askalânî, 1972: 3/44; Dâvûdî, 1983: 240; Benli, 1996: 300-301). İbn Akîl, Ebu’l-Hudâ Ahmed bin Muhammed’den Gazzâlî’nin eseri olan *Bidâyetu’l-Hidâye*’yi dinlemiştir (el-Askalânî, 1972: 3/44).

İbn ‘Akîl, birçok âlimden senelerce ilim öğrenmiş ve ömrünün sonuna kadar da ilimle meşgul olmaya devam etmiştir. İslâm âleminde kendini kabul ettiren büyük ve meşhur âlimlerden birisi olmuş ve uzun süre hocalık yapmıştır. İlimle geçen hayatı boyunca birçok eser te’lif etmiştir. Özellikle nahiv alanında yazdığı *Şerhu İbn ‘Akîl* eseriyle şöhrete ulaşmıştır. Eserin bu kadar şöhrete ulaşmasının başlıca sebebi, İbn Mâlik’in *Elfiyye* (Ünal, 2016: 89) adlı eserinin beyitlerinin açıklanarak şerh edilmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca İbn ‘Akîl, dil âlimi olduğu kadar Şâfiî fâkihi olarak da ün kazanmıştır. İbn ‘Akîl, eserlerini yazarken İbn Mâlik et-Tâî’, Sîbeveyh (ö.180/796), İbn Hişâm en-Nahvî, Ebû Hayyân el-Endelüsî, İbn Ufûr el-İşbîlî (ö.662/126), Suyûtî (ö.911/1505) gibi âlimlerin görüşlerinden çokça etkilenmiş ve eserlerinde bu âlimlerin görüşlerinden geniş ölçüde nakillerde bulunmuştur. Özellikle konumuz olan *Şerhu İbn ‘Akîl* adlı eserinde bu ve benzeri birçok âlimin görüşlerine rastlanmaktadır. İbn ‘Akîl, yeri geldikçe zikrettiği âlimlerin görüşlerine katılırken yeri geldikçe muhalefet ettiği kısımlar da olmuştur. İbn ‘Akîl’in kendine has nahiv metodu bulunurken genel olarak Basra ekolünün görüşlerine meyletmekle birlikte hem Kûfe hem Basra ekolü âlimlerin görüşlerini zikretmeye

çalışmış ve bu görüşler arasında tercih yapmıştır. İbn ‘Akîl, Âl-i İmrân Sûresine kadar Kur’ân-ı Kerim’in tefsirini yapmıştır. Bir süre ara verdikten sonra yeniden tefsire başlamış fakat çalışmasını tamamlayamadan vefat etmiştir (Dâvûdî, 1983: 240; İbnu’l-İmâd, 1986: 8/368). Mısır âlimlerinden sayılan İbn Akîl, Şâfi mezhebinin fıkıh, nahiv ve tefsir âlimlerinden biridir (Dâvûdî, 1983: 240). Dilinde hafif pelteklik bulunmasına rağmen zekâsı, çalışkanlığı, ciddiyeti ve vakarı ile bilinmektedir (Benli, 1996: 300-301).

Müellif, hocalarından olan Ebû Hayyân’dan icazet aldıktan sonra Kahire’de Kutbiyyetü’l-Kübrâ (el-Afîka) Medresesi, İmam Şâfi Zâviyesi, Haşşâbiyye Zâviyesi ve Nâsirî Camii’inde başta tefsir ve fıkıh dersleri olmak üzere İslâmî konuların birçok dalında dersler vermiştir. Hocası Ebû Hayyân’dan sonra Kahire’de bulunan İbn Tolun Camii’nde müderris olarak görev yapmış ve burada verdiği dersleri büyük ilgi görmüştür (el-Askalânî, 1972: 3/42; Dâvûdî, 1983: 240; es-Suyûtî, 1967: 1/537).

1.2.2. Hocaları

Tahsil hayatı ve yolculuklarından da anlaşıldığı gibi İbn ‘Akîl, yaşadığı dönemin ilmî çevrelerinden istifade ederek birçok âlimden ders almıştır. Biz burada müellifin meşhur hocalarından birkaçını araştırmamızın sınırları çerçevesinde tanıtmaya çalışacağız:

Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344)

Tam adı; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî’dir (Kafes, 1994: 10/152-153). Künyesi Ebû Hayyân (Ebû Hayyân, 1999: 9/518) olup lakabı Esîruddîn’dir (el-Askalânî, 1972: 4/71; İbnu’l-Cezerî, 1979: 2/285; İbnu’l-İmâd, 1986: 5/145; es-Suyûtî, 1979: 1/280). Şevval (Kasım) ayının (654/1256) yılında Gırnâta şehrine bağlı Matahşâraş kasabasında dünyaya gelmiştir (Kafes, 1994: 10/152-153; es-Suyûtî, 1979: 1/280). Birçok hocadan ders alarak kendisini sarf, nahiv, dil, tefsir, hadis, fıkıh usulü ve kelâm gibi konularda yetiştirmiştir. Birçok belde gezdikten sonra aradığı rahat ve huzuru Mısır’da bulmuş ve oraya yerleşmiştir (Ebû Hayyân, 1999: 1/4). Burada Ebû Hayyân, dönemin büyük âlimlerinden ders alarak, dil ve edebiyatta (Kafes, 1994: 82; es-Suyûtî, 1979: 1/280), hadis, tefsir, kıraat, tarih gibi ilimlerde köklü bir birikime sahip olmuştur (İbnu’l-İmâd, 1986: 8/252). Ebû Hayyân başlangıçta Mâlikî mezhebine mensup iken Endülüs’te Zâhiriye mezhebinin yaygın olması sebebiyle ona bağlanmış ve Mısır’a gittiğinde Şâfi mezhebinin itibar görmesi sebebiyle bu mezhebi benimsemiştir (es-Suyûtî, 1979: 1/282). Ebû Hayyân, Mısır’da uzun yıllar Bahâuddin İbnu’n-Nehhas’tan nahiv dersleri almış ve hocasının 698/1299 yılında vefat etmesinden sonra onun yerine ders okutmaya başlamıştır (Afif Abdurrahman, 1978: 1/59). Derslerinde kendi eserleriyle birlikte Sîbeveyhi’nin *el-Kitâb*’ını ve İbn Mâlik et-Tâî’nin eserlerini de okutmuştur (Kafes, “Ebû Hayyân”, s. 152-153; es-Suyûtî, 1979: 1/282). Öğrencilerinden olan İbn ‘Akîl’in ilme olan düşkünlüğü onun dikkatini çekmiş ve on iki yıl boyunca nahiv derslerini okutmuştur (el-Askalânî, 1972: 3/266-267). Ebû Hayyân, Arap dilindeki bilgisine dikkat çekerek onun hakkında “Gök Kubbe altında nahiv ilmini İbn ‘Akîl’den daha iyi bilen birisi yoktur” demiştir (el-Askalânî, 1972: 3/42; İbnu’l-İmâd, 1986: 8/368). Ebû Hayyân 28 Safer 745 (11 Temmuz 1345) yılında cumartesi günü Kahire’de vefat etmiştir (el-Kutubî, 1973: 4/72; es-Safedî, 2000: 5/185; es-Subkî, 1992: 4/279; ez-Zehabî, ty: 4/134). Ancak vefat tarihi hususunda kaynaklarda ihtilaflar bulunmaktadır.

Alâeddin Konevî (ö. 729/1329)

Tam adı Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. İsmâîl b. Yûsuf el-Konevî et-Tebrîzî'dir (Ünal, 2016: 399) O, 668/1270 yılında Konya'da dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini Konya'da tamamladıktan sonra 693/1294 yılında Dımaşk'a giderek öğrenim hayatına devam etmiştir. Dımaşk'ta Emeviyye Camii ve İkbâliye Medresesi'nde ders vermiştir. 700/1300 yılında Kahire'ye gidip burada Takıyyüddin İbn Dakîkûl'îd'den ders almıştır. O, 727/1327 yılında Dımaşk'ta başkadı (kâdılkudât) görevine getirilmiştir. Tefsir, fıkıh, usul, kelâm, tasavvuf, Arap dili ve edebiyatında bilgi birikiminin sağlam olmasıyla birlikte, tasavvuf konusunda da bilgi sahibi olduğu rivayet edilmiştir. Öğrencilerinden olan İbn Akîl'in Konevî'den özellikle Arap dili ve edebiyatı, tefsir, kelâm, mantık, fıkıh, hilâf ve usul derslerini aldığı belirtilmektedir. 14 Zilkade 729'da (9 Eylül 1329) vefat etmiş ve Cebelikâsiyûn'daki kabristana defnedilmiştir (Özcan, 2002: 26/163-164).

Hatîb el-Kazvînî (ö. 739/1338)

Tam adı Ebu'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî eş-Şâfiî'dir. 22 Şâban 666 (m.7 Mayıs 1268) yılında Musul'da dünyaya gelmiştir (Durmuş, 2002: 25/156-157). Moğollar'ın 656/1258 yılında Bağdat'ı işgal etmesinden sonra Musul'a göç ederek (Dâyf, 1960: 335) burada eğitimine devam etmiştir. Hatîb el-Kazvînî (Ünal, 2020: 64) temel dinî bilgiler eğitimini, özellikle Şâfiî fikhî eğitimini başkadı olan babasından almıştır (Durmuş, 2002: 25/156-157). Moğollar'ın Suriye ve Musul'u da işgali sebebiyle babası Anadolu'ya göç edip Tokat'a yerleşince öğrenimine burada devam etmek durumunda kalmıştır. Henüz yirmi yaşında iken Tokat'ın Niksar kazasına kadı olarak tayin edilmiştir (el-Askalânî, 1972: 3/266-267; Durmuş, 2002: 25/156-157). Babasının vefatından sonra ağabeyi İmâdüddin ile birlikte 689/1290'da Şam'a göç ettiler. Burada hem müderrislik yapıp hem de çeşitli hocalardan dersler almaya devam etti. Şam'da Kazvînî müderrisliğin yanında kadılık da yapmıştır (Durmuş, 2002: 25/156-157). Kazvînî, Şam'da geçirdiği süreler boyunca ve Mısır'da kaldığı on bir yıl süresince fıkıh, usûl-i fıkıh, kelâm, hadis, tefsir, Arap dili ve belâgatı gibi birçok alanda öğrenciler yetiştirmiş ve çalışmamızı yapacağımız kitabın müellifi olan İbn Akîl'in de hocaları arasındadır ve özellikle belâgat alanında derslerini ondan almıştır (el-Askalânî, 1972: 3/44; Dâvûdî, 1983: 240; Benli, 1996: 300-301). Arap dili, fıkıh-fıkıh usulü ve kelâm alanında dönemin önde gelen âlimlerindedir. Fahreddin er-Râzî'nin *Nihâyetü'l-İcâz fî dirâyeti'l-i'câz* ve Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm'u ile Arap belâgatında Zevkiselim*'i dayanak alan gelenekçi edebî mektebe karşı kelâm ve felsefe mektebi diye iki mektep ortaya çıkmıştır. Başlangıçta kelâm ve felsefe mektebi yaptıkları çalışmalarda dengeli bir seyir izlerken, Kazvînî'nin etkisiyle kelâm mektebi daha ön plana çıkmaya başlamıştır. Kazvînî kelâm ilmine son şeklini verip, belâgatı sadece yaşanan, tadılan, fakat anlatılamayan bir duyuş olmaktan çıkarıp akıl ve mantığa dayanan belirli tanım, ilke ve kuralları bulunan ve bunlar yoluyla başkalarına, özellikle ana dili Arapça olmayanlara da kolaylıkla anlatılabilen ilmî bir disiplin haline getirmiştir (Durmuş, 2002: 25/156-157). 15 Cemâziyelevvel 739'da (29 Kasım 1338) vefat etmiş, Emeviyye Camii'nin önündeki Mekâbirü's-Sûfiyye'ye de kabri bulunmaktadır (Dâyf, 1960: 543).

Takıyyüddin İbnü's-Sâiğ (ö. 725/1325)

Tam adı Muhammed bin Ahmed bin Abdülhâlık bin Ali bin Sâlim bin Mekki' olup 636/1238 yılında dünyaya gelmiştir. Takıyyüddin İbnü's-Sâiğ kırâat ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimidir. Hatîb

ve kadı görevlerinde de bulunmuştur. Erken yaşlarda temel din bilgileri öğrenip, Kur'ân-ı Kerîm kırâatinin ta'limini yapmıştır. Dönemin ileri gelen kırâat âlimlerinden birisi olmuş, hatta farklı beldelerden öğrencilerin ondan kırâat dersleri almak için yanına gittiği kaynaklarda belirtilmiştir. İbn Akîl de kırâat derslerini ondan almıştır. Takıyyüddin İbnü's-Sâîğ Teybersiyye ve Şerefiyye gibi Mısır medreselerinde dersler vermiştir. O, 725/1325 yılında Kâhire'de vefât edip Karâfe kabristanlığına defnedilmiştir (el-Askalânî, 1972: 3/66-67; es-Subkî, 1992: 4/279).

1.2.3. Öğrencileri

Küçük yaştan itibaren kendisini ilime veren ve değişik birçok hocadan eserler okuyan İbn 'Akîl çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in tefsîrini öğrencileriyle birlikte yirmi üç yılda bitirmiştir. Kur'ân-ı Kerim'i tekrardan tefsirini yaparak okutmaya başladığında Meryem sûresine geldiğinde vefat etmiştir (Dâvûdî, 1983: 240).

İbn Akîl'in en gözde öğrencileri arasında kızıyla evlenen Şeyhülislâm Sirâceddin Ömer b. Reslân el-Bulkînî, torunları; Kâdıkudât Celâleddin Abdurrahman b. Ömer el-Bulkînî ve Bedreddin Muhammed b. Ömer el-Bulkînî ayrıca Veliyyüddin el-İrâkî ve Cemâleddin b. Zahîre ve bunlarla birlikte birçok öğrencisi bulunmaktadır. Biz burada sadece İbn Akîl'in birkaç talebesinden kısaca söz etmekle yetineceğiz (Dâvûdî, 1983: 240; es-Suyûtî, 1979: 1/525).

Sirâceddin el-Bulkînî (805/1403)

Şâfiî fakihi ve müctehidi olan Bulkînî'nin tam adı Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Reslân b. Nasîr b. Sâlih el-Kinânî'dir. 12 Şâban 724 (m.4 Ağustos 1324)'te Kahire'nin kuzeyinde bulunan Garbiye bölgesindeki Bulkîne'de dünyaya gelmiştir. Öğrenim hayatı Bulkîne'de başlamış ve yedi yaşında hâfız olmuştur. Fıkıh, fıkıh usulü, kıraat ve nahiv konularından bazı ana metinleri de ezberledikten sonra on iki yaşında babası ile Kahire'ye gitmiş ve bir sene sonra da oraya tamamen yerleşmişlerdir. Bulkînî dönemin önder âlimlerinden olan Ebû Hayyân el-Endelüsî'den Arap dili ve edebiyatı, Şemseddin İbn Adlân, Takıyyüddin es-Sübki, İbnü'l-Kammâh'tan fıkıh ve Şemseddin el-İsfahânî'den usul derslerini almıştır. Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî ve Zehebî de dahil olmak üzere birçok hadis aliminden icâzet almıştır. Ayrıca İbn Akîl'den çok faydalanmış hatta kızı ile evlenmiştir. Dımaşk başkadısı iken onun nâibi olarak görev yapmıştır. 10 Zilkade 805 (m.1 Haziran 1403) yılında Kahire'de vefat etmiştir. Bulkînî'nin kabri, evinin yakınında inşa ettirdiği Bulkînî medresesinde kabri bulunan oğlu Bedreddin Muhammed'in yanında bulunmaktadır (Çelebi, 1941: 1/382, 2/1048, 1479, 1875, 1880, 1881, 1914; İbnu'l-İmâd, 1986: 7/51-52; Uzunpostalıcı, 1992: 6/410-411).

Celâlüddîn Abdurrahman b. Ömer el-Bulkînî (824/1421)

Şâfiî fakihi, muhaddis ve kâdı'l-kudât olan Abdurrahman b. Ömer el-Bulkînî'nin tam adı Celâlüddîn Ebü'l-Fazl Abdurrahmân b. Ömer b. Reslân el-Bulkînî'dir. 763/1362'te Kahire'de dünyaya gelmiştir. Annesi, İbn Akîl'in kızı, babası ise Sirâceddin Ömer b. Reslân el-Bulkînî'dir. Arap dili başta olmak üzere çeşitli ilimleri ve Kütüb-i Sitte'nin birçoğunu babasından okumuştur. Babasıyla birlikte daha birçok âlimden de faydalanmıştır. Ağabeyi Bedreddin Muhammed'in vefatıyla boşalan askerî kadılık görevine getirilmiş, daha sonra Mısır kadılığına (kâdı'l-kudât) tayin edilmiştir. 11 Şevval 824 (m.8 Ekim 1421) tarihinde Kahire'de vefat etmiş

ve kabri babasıyla kardeşinin yanında bulunmaktadır (Çelebi, 1941: 1/397, 443, 552, 626, 885; İbnu'l-İmâd, 1986: 9/506; Kandemir, 1992: 6/409-410).

Veliyyüddin el-İrâkî (826/1423)

Hadis hâfızı ve fakih olan Veliyyüddin el-İrâkî'nin tam adı Ebû Zür'a Veliyyüddîn Ahmed b. Abdirrahîm b. el-Hüseyin el-Kürdî el-Mihrânî'dir. 3 Zilhicce 762 (m.4 Ekim 1361) 'de Kahire'de dünyaya gelmiştir. Babası Zeynüddin el-İrâkî dönemin tanınmış bir hadis âlimi iken, annesi Ümmü Ahmed Âişe el-Alâî hadisle ilgilenen bir hanımdır. Mekke'de İbn Akîl, Ümmü'l-Hasan Fâtıma bint Ahmed el-Harâzî, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Ahmed en-Nümeyrî gibi muhaddislerden hadis dinlemiştir. Sultan el-Melikü'z-Zâhir Çakmak tarafından Mısır kâdılkudâtlığına tayin edilmiş, kendisine talebesi İbn Hacer el-Askalânî vekâlet etmiştir. 27 Şâban 826 (5 Ağustos 1423) yılında Kahire'de vefat etmiş ve babasının Kahire dışında bulunan kabrinin yanına defnedilmiştir. Veliyyüddin el-İrâkî'nin öğrencisi Takıyyüddin el-Fâsî hocasının fıkıh konularını, fıkıh usulünü, tefsir ve Arap dilini iyi bilen, isabetli fetvalar veren bir âlim olduğunu söylemiştir. İbn Hacer, İbn Tağrıberdî ve Dâvûdî gibi âlimler de onun kuvvetli hâfızası ve üstün zekâsıyla öne çıktığını, dönemin en güçlü hadis hâfızlarından birisi olduğunu belirtmiştir (Kandemir, 1992: 21/90-92).

Cemâleddin b. Zahîre (817/1414)

Tam adı Ebû Hâmid Cemâleddin Muhammed b. Abdullah b. Zahîre el-Kureşî el-Mahzûmî el-Mekkî'dir. 751 yılı Ramazan Bayramı (m.2 Aralık 1350)'nda Mekke'de dünyaya geldi (Ünal, 2013: 43). İlk eğitimini tamamladıktan sonra İbni Akîl, Halîl b. İshak el-Cündî, Takıyyüddin el-Harâzî, İzzüddin İbn Cemâa, Abdullah b. Es'ad el-Yâfî ve diğer bazı âlimlerden başta el-Muvatta', Şahîh-i Buḥârî, İbn Mâce'nin es-Sünen'i ve Şâfî'nin el-Müsned'i olmak üzere önemli hadis kaynaklarını ve Cemâleddin el-Ümyûfî, İbn Arafe, İbn Abdülber es-Sübki, Zeynüddin el-İrâkî gibi âlimlerden fıkıh dersi almıştır. Özellikle fıkıh ve hadis konusunda icazet almıştır. Ayrıca kadılık görevi de yaptığı kaynaklarda belirtilmektedir. 16 Ramazan 817 (m.29 Kasım 1414) tarihinde vefat etmiştir (Kurtuluş, 1999: 20/455-457).

1.3. İDARÎ FAALİYETLERİ

İbn 'Akîl, 727/1327'de Mısır kadısı olan hocası Hatîb el-Kazvîni ve İzzeddin İbn Cemâa'ya kadı nâibliği yapmıştır. 759/1358 yılında Emîr Sargatmış'ın kadısı olan İbn Cemâa'nın azliyle boşalan Mısır kadılığına İbn 'Akîl getirilmiştir. Ancak bu görevde emîrin tutuklanması sebebiyle seksen gün kalabildiği rivayet edilmiştir (el-Askalânî, 1972: 3/43; İbnu'l-İmâd, 1986: 8/368; es-Suyûfî, 1979: 1/525). Kadılık yaptığı süre boyunca öğrencilerine dağıttığı dirhemlerden dolayı cömertliğiyle bilinmektedir. Kahire ve Hüseyniyye'de yaptığı kadılığında herkesin çok memnun olduğu da kaynaklarda rivayet edilmiştir (el-Askalânî, 1972: 3/43). İbn 'Akîl cömertliği, ilmî birikiminin yüksek, kendisine güveni yüksek olarak bilinen bir âlimdir. İbn 'Akîl giyimine ve evine dikkat ettiği hatta israf derecesinde harcamalar yaptığı kaynaklarda geçmektedir. Kısa süre yaptığı Mısır kadılığı görevinde fakirlere ve öğrencilere 150.000 dirhemlik yardım dağıtmış ve bu gibi harcamaları yüzünden büyük miktarda borç bırakarak vefat ettiği nakledilmektedir (el-Askalânî, 1972: 3/45).

1.4. ESERLERİ

İbn Akîl'e ait olduğu zikredilip kaynaklarda geçen eserleri şunlardır:

a. Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik (*Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*) (Brockalmenn, ty: 296; es-Suyûtî, 1979: 1/525)

Müellifimizin bu eseri makale konumuz olmasından kaynaklı daha sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak incelenip bilgisi sunulacaktır.

b. *el-Câmi 'u'n-Nefis 'alâ (fi) Mezhebi'l-İmâm Muhammed b. İdrîs*

Şâfiî fikhına dair ayrıntılı bir eser olup altı ciltten oluşmasına rağmen istincâ (istitâbe) bâbına kadar ele almış ancak tamamlanması mümkün olamamıştır. Safedî (ö.764/1363), bunun bir nüshasının kendisinde bulunduğunu nakletmiştir (es-Suyûtî, 1979: 2/48; Benli, 1996: 300-301).

c. *Teysîrû'l-isti'dâd li-rütbeti'l-ictihâd (et-Te'sis li-mezhebi İbn İdrîs)*

Bu eser, el-Câmi 'u'n-nefis 'alâ (fi) mezhebi'l-İmâm Muhammed b. İdrîs'nin dört ciltlik bir özeti şeklindedir (İbnu'l-Cezerî, 1979: 383).

d. *el-Müsâ'id 'alâ Teshîli'l-fevâ'id*

Eser İbn Mâlik'in Arap gramerine dair *Teshîlü'l-fevâ'id ve tekmîlü'l-makâşid* isimli eserinin şerhidir. İçerdiği örnekler ve ihtilâflı konularda sunduğu çeşitli fikir ve görüşler bakımından benzerleri arasında özel bir konuma sahip olduğu göze çarpmaktadır (İbnu'l-Cezerî, 1979: 383).

e. *et-Ta'liku'l-Veciz 'ale'l-Kitâbi'l-'Azîz*

İbn 'Akîl'in yazmış olduğu kitabının türü tefsir alanındadır (İbn 'Akîl, 1980: 1/14).

f. *ez-Zâhire fi Tefsiri'l-Kur'an*

İbni Akîl'in bu eseri iki ciltlik halinde olup Âl-i İmrân suresinin sonuna veya Nisâ suresinin ortalarına kadar Kur'an-ı Kerim'in tefsiri yapılmıştır (İbnu'l-Cezerî, 1979: 383; es-Suyûtî, 1979: 2/48).

g. *el-İmlâü'l-Veciz ale'l-Kitâbi'l-'Azîz*

Bu eser tefsir alanında olup, *ez-Zahîre fi Tefsiri'l-Kur'an* isimli eserin özeti şeklinde yazılmıştır (Dâvûdî, 1983: 241; İbnu'l-Cezerî, 1979: 383).

h. *Muhtaşarü'ş-Şerhi'l-Kebir li'r-Rafi'i*

Fıkıh alanında olup, Gazzali'nin Şafiî fikhına ait *el-Veciz* isimli eserine Abdülkerim b. Muhammed er-Rafiî tarafından yazılan *Fethu'l-'Aziz ala Kitâbi'l-Veciz* adlı eserin özeti şeklinde yazılmıştır (Dâvûdî, 1983: 241; Yüksek, 2014: 5/1).

1. *ez-Zeyl 'ale'l-Câmi 'i'n-Nefis*

İbn 'Akîl bu eserinde *el-Câmi 'u'n-nefis*'te kendisinden bilgi aktaran kişilerin biyografilerini aktarmıştır (es-Safedî, 2000: 17/134).

- i. *el-Fetâvâ İbn ‘Akîl* (Benli, 1996: 301).
- j. *Evhâmü’l-Vûkia* (es-Suyûtî, 1979: 1/525).
- k. *Resâil* (Dâvûdî, 1983: 241).
- l. *Mes’elet-ü Refü’l-Yedeyn* (Dâvûdî, 1983: 241).

2. ESERİN METODU

Her müellifin eseri yazarken kendine özgü bir üslûbu bulunmaktadır. Dil âlimlerinden bazıları eserinde dil kâidelerini açıklamaya çalışırken ifadeleri anlaşılır bir şekilde ifade etmekte ve okuyucu ise onun anlatmak istediğini kolay bir şekilde anlamaktadır. Bazı yazarlar da anlamı kapalı kelimeler kullandığı için okuyucu müellifin anlatmak istediğini tam olarak anlayamaz, aklında soru işaretleri kalır ya da okuyucu kendince yorumlar katarak farklı bir anlam çıkarabilir. Ancak İbn ‘Akîl’in dili açık ve anlaşılır olmasından dolayı yanlış anlaşılmaya sebebiyet verebilecek herhangi bir husus bulunmamaktadır.

Aynı şekilde her ilim dalının kendine özgü bir özelliği, anlatım biçimi bulunduğundan Arap gramerinin diğer bir adıyla nahiv ilminin de diğer dil gramerlerinden farklı bir üslûbu bulunmaktadır. Nahiv ilmi, lafzın cümle içindeki durumunu ve bu duruma göre i’râbını inceleyen bir bilim dalıdır, şeklinde tarif edilmektedir (Çörtü, 2011: 23; Durmuş, 2006: 32/300-306). Bu tariften cümlenin daha anlaşılır olmasına ve anlamın çözümlenmesinde kapalılığın giderilmesinde nahiv ilminin yardımcı olacağı anlaşılmaktadır.

Şerhü İbn Akîl, eserinde mukaddime kısmından itibaren altmış altı ana başlık altında nahiv grameri ele alınmakta ve bu kitabı okumaya başlayan kişi ilk başlarda dahi eserin anlatım ve üslûbunun açık ve anlaşılır olduğunu fark edebilmektedir. Eserde nahiv kurallarının Kur’an’ı Kerim’den ayetler, Hadis-i Şerifler ve Arap şiirinden verilen örneklerle anlatılmış olması konuların kolayca anlaşılmasını sağlamıştır (Ege-Tilkitaş, 2022: 220).

İbn ‘Akîl, eserinin giriş kısmında kendisine ait bir mukaddime yazmamış, eserinin metodundan ve yazılış amacından bahsetmemiştir. İbn Mâlik’in mukaddimesini de şerh etmeyerek olduğu gibi nakletmiştir. O, eserinde şerh kısmına ilk bâb olan “Kelimeyi Oluşturan Unsurlar” bâbıyla başlamıştır. Ayrıca İbn ‘Akîl son kısımda yer alan hâtime kısmını da şerh etmemiştir

İbn ‘Akîl eserini İbn Mâlik’in eserindeki tertip ve sıralamaya göre işlemiştir. Şerh yaparken öncelikle İbn Mâlik’in beyitlerini zikredip daha sonra kendi açıklamalarını yapmıştır. Konuyu somutlaştırmak için şu örnek verilebilir;

بِالْجَرِّ وَالنُّوَيْنِ وَالنِّدَا وَأَل... وَمُسْنَدٍ لِلْاسْمِ تَمْيِيزٌ حَصَلْ / ذَكَرَ الْمُصَنِّفُ رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى فِي هَذَا الْبَيْتِ عَلَامَاتِ الْاسْمِ
“Cerr, tenvin, nidâ, müsned isim için temyizlik hasıl olmaktadır. / Musannif bu beyitlerde ismin alâmetlerini zikretti.” (İbn ‘Akîl, 1980: 1/16; Ege-Tilkitaş, 2022: 679). İbn ‘Akîl konunun devamında isim alâmetlerini tek tek ele alarak incelemiştir.

İbn ‘Akîl eserini yazarken beyitleri konuyla bağlantılı zikretmeye çalışmıştır. Bazen tek beyit zikrederken bazen birkaç beyit zikrettikten sonra şerh yapmaya başladığı kısımlar olmuştur.

Örneğin; إِنَّ ve benzerleri bâbında ilk olarak İbn Mâlik'in *Elfiyye*'sine ait şu iki beyiti zikretmektedir;

لِإِنَّ أَنْ لَيْتَ لَكِنَّ لَعَلَّ كَأَنَّ
كَانَ زَيْدًا عَالِمٌ بِأَبِي كُفَاءٌ وَلَكِنَّ ابْنَهُ ذُو ضِعْفَيْنِ

Örneğin; إِنَّ ve benzerlerinin yaptıkları amelin tam tersi bir görev yapmaktadırlar. Örneğin, كُفَاءٌ وَلَكِنَّ ابْنَهُ ذُو ضِعْفَيْنِ şeklinde amel ederler.” (İbn ‘Akîl, 1980: 1/345; Ege-Tilkitaş, 2022: 201). Devamında ise konuyu ayrıntılı olarak ele almaya devam etmektedir.

İbn ‘Akîl eserinde ekollerin görüşlerini, kendi görüşlerini ya da nakilleri aktarırken ayrıntılı olarak konuyu işlemektedir. Özellikle ihtilaflı bir konudan bahsediyorsa Basra ve Kûfe dil ekollerinin görüşlerini, Sîbeveyh’in görüşünü, İbn Mâlik’in görüşünü en sonunda da kendisine ait görüşü zikretmektedir. Bazen ise sadece Sîbeveyh’in ve Basra dil ekolünün görüşünü verdiği kâideler bulunmaktadır. Ayrıca konuyu izâh ederken açık, anlaşılır ve sade bir dil kullanmıştır. Felsefî bir terim ya da yanlış anlamaya sebebiyet verecek bir lafız kullanmamaya özen göstermiştir. Örneğin; Mübtedâ bâbında;

ورَفَعُوا مُبْتَدَأً بِالْإِبْتِدَاءِ كَذَلِكَ رَفَعَ خَبْرَ الْمُبْتَدَأِ / مَذْهَبُ سَبِيئِيَّةِ وَجُمْهُورِ الْبَصْرِيِّينَ أَنَّ الْمُبْتَدَأَ مَرْفُوعٌ بِالْإِبْتِدَاءِ وَأَنَّ الْخَبْرَ مَرْفُوعٌ بِالْمُبْتَدَأِ

“Mübteda ibtidâlıkla raf” edilir, aynı şekilde haber de mübtedayla raf edilir./ Basralılara ve Sîbeveyh’e göre Mübteda ibtidâlıkla merfû iken haber mübtedayla merfudur (İbn ‘Akîl, 1980: 1/200).

İbn ‘Akîl, eserinde farklı kırâatlerden de örnekler vererek nahiv kurallarını açıklayarak konuyla ilişkili ayetlerle desteklemiştir. Eserinde yüzlerce ayet bulunması sebebiyle delil olma konusunda Kur’an’ın ilk sırada yer aldığı fark edilmektedir. Bazen bu ayetlerin tamamını zikrederken bazen ise sadece konuyla ilgili kısmı zikretmekle yetinmiştir. Ayrıca müellifimiz bazı yerlerde ayet numaralarını verirken bazı yerlerde ise ayet numaralarını belirtmemiştir.

İbn ‘Akîl, eserinde gereksiz ayrıntıya girmekten ve aynı konuyu tekrar tekrar anlatmaktan kaçınmıştır. Daha sonra ayrıntılı olarak işlenecek konu için “وَسَيَأْتِي ذِكْرُ” daha sonra işlenecek gibi lafızlar kullanmış ya da daha önce zikrettiği bir konu ise “وَقَدْ تَقَدَّمَ عَلَيْهِمَا، وَقَدْ تَقَدَّمَ الذِّكْرُ” daha önce zikrettk gibi lafızlar kullanmaya özen göstermiştir. Örneğin; Mu’reb ve mebnî bâbında esmâi sittenin harflerle irablanması hususunda dört tane şart zikretmektedir. Bu şartlarından bir tanesi şöyledir;

النَّابِي: أَنَّ تَضَافَ إِلَى غَيْرِ يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ نَحْوَ هَذَا أَبُو زَيْدٍ وَأَخُوهُ وَحَمُوهُ فَإِنَّ أُضِيفَتْ إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ أُعْرِبَتْ بِحَرَكَاتٍ مُقَدَّرَةٍ نَحْوَ هَذَا أَبِي وَرَأَيْتُ أَبِي وَمَرَرْتُ بِأَبِي وَلَمْ تُعْرَبْ بِهَذِهِ الْحُرُوفِ وَسَيَأْتِي ذِكْرُ مَا تُعْرَبُ بِهِ جِيئِيذِ

“Esmâi sittenin mütekellim yâsına muzaf olmaması gerekir. Örneğin, هَذَا أَبُو زَيْدٍ وَأَخُوهُ وَحَمُوهُ gibi. Eğer mütekellim yâsına muzaf olursa mukadder bir harekeyle irablanması gerekir. Örneğin, هَذَا أَبِي وَرَأَيْتُ أَبِي وَمَرَرْتُ بِأَبِي gibi. Harf ile irablanması hususu daha sonraki bâblarda zikredilecektir.” (İbn ‘Akîl, 1980: 1/53).

Diğer bir örnek ise harf-i ta'rif olan آل bâbında; ذَكَرَ الْمُصَنِّفُ فِيمَا تَقَدَّمَ أَنَّ الْأَلْفَ وَاللَّامَ تَكُونُ مَعْرِفَةً“Musannif آل takısının ta'rifini ya da zâide oluşunu daha önce zikretmiştir.” (İbn ‘Akîl, 1980: 1/184).

İbn ‘Akîl, eserinde bazen görüşlerine yer verdiği âlimlerin ismini zikrederken bazen de o âlimin kitabının ismini zikrederek görüşünü nakletmektedir. Örneğin; عَسَى hakkında açıklama yaparken el-Enbârî (ö. 577/181) demek yerine *el-İnsâf* adlı eserde zikredilen görüş şeklinde geçmektedir (İbn ‘Akîl, 1980: 1/341). Yine İbn ‘Akîl, لَيْسَ'nin haberinin ismi üzerine takdiminin caiz olması konusunda açıklama yaparken İbn Durustevayh (ö. 347/958) demek yerine *el-İrşâd*'in sahibi diyerek görüşü nakletmektedir (İbn ‘Akîl, 1980: 1/273). Yine حبذا'nin i'rabı konusunda Müberrid (ö.286/900)'in *el-Muktedab* adlı eseri, Serrâc (ö. 316/929)'ın *el-Uşûl* adlı eseri (İbn ‘Akîl, 1980: 1/170), İbn Hişam'ın *el-Lahmî* adlı eserlerini zikretmektedir. Ayrıca İbn ‘Akîl yeri geldikçe İbn Mâlik'in *et-Teshil* isimli eserini de zikretmektedir (İbn ‘Akîl, 1980: 1/321).

İbn ‘Akîl, eserinin konu başlıklarını genellikle kısa ve anlaşılır başlıklardan oluşturmaktadır. Örneğin; النُّكْرَةُ وَالْمَعْرِفَةُ (İbn ‘Akîl, 1980: 1/156), الْمُؤْتَرَا (İbn ‘Akîl, 1980: 1/139) ve الْإِبْتِدَاء (İbn ‘Akîl, 1980: 1/188) gibi.

Eserini yazarken belirli bir sistem üzerinden nahiv kaidelerini anlatmaya çalışmıştır. Genellikle nahiv gramerinin kaidelerini kısa ve öz anlatıp varsa ihtilaflara değinip yeri geldikçe kendi görüşünü belirtip konuyla ilgili örneklendirmelerde bulunmuştur. Bu anlatım üslubu ise nahiv ilminin daha iyi anlaşılmasına kolaylık sağlamıştır. Örneğin, nekre bâbında nekrenin kısa ve öz anlatımını yaparken şu tarife yer vermektedir;

أَوْ وَقَعَ مَوْقِعَ مَا قَدْ ذُكِرَا , مُؤْتَرَا , قَابِلُ أَلْ نُّكْرَةُ

“Nekra, أَلْ'i kabul eden, te'sir edici veya zikredilen yerde vaki olandır.” (İbn ‘Akîl, 1980: 1/86).

İbn ‘Akîl, bazı yerlerde konuyu tanımlayıp ardından açıklamasını örneklerle yaptığı olmuştur. Örneğin; A'lem bâbında, Cümleye a'lemin tarifiyle başlayıp ardından konuyla ilişkili örnekler vermektedir;

وَ خِرْبَقَا, جَعْفَرٍ; اِسْمٌ يُعِينُ لِنَسْمَى مُطْلَقًا عَلَّمُهُ

‘Alem mutlak olarak müsemmasını ta'yin eden isimdir. ‘Alem konusunu جَعْفَرٍ ‘خِرْبَقَا, جَعْفَرٍ’ örnekleriyle delillendirmiştir.” (İbn ‘Akîl, 1980: 1/118).

İbn ‘Akîl, bazı yerlerde konuyu anlatmadan önce örnek zikredip daha sonra konuyu anlattığı olmuştur. Örneğin; Mübteda bâbında, Mübteda'nın tarifini örnekler üzerinden açıklamaktadır. Örneğin;

إِنْ قُلْتَ زَيْدٌ عَاذِرٌ مِّنْ اِعْتَدَرَ مُبْتَدَأُ زَيْدٌ وَعَاذِرٌ خَبِرٌ

“Zeyd özür dileyenin özrünü kabul edendir.” dersin زَيْدٌ mübtedâ, عَاذِرٌ haber olarak gelmektedir.” (İbn ‘Akîl, 1980: 1/188), şeklinde örneklerle konuyu tanımlanmaktadır.

İbn ‘Akîl eserinde farklı kıraatlere de yer vermektedir. Örneğin; Mevsuller bâbında, mevsulleri anlatırken farklı kıraatlere de yer vermektedir. Örneğin;

اللَّذِينَ (رَبَّنَا ارْنَا اللَّذِينَ) “Rabbimiz bize kim olduklarını göster...” (Fussilet, 41/29) Ayetinde geçen اللَّذِينَ ‘yi İbn Kesîr kıraatinde اللَّذَانَ şeklinde şedde ile okunmaktadır (İbn ‘Akîl, 1980: 1/142; Ege-Tilkitaş, 2022: 183).

İbn Akîl yeri geldikçe itibar edilen lehçelerden de deliller göstermeye çalışmıştır. Örneğin; مَا, لَا, لَات, لَيْسَ ‘ye benzeyen اِنْ bâbında; Beni Temîm kabilesine göre مَا hiçbir şekilde amel etmez. “مَا زَيْدٌ قَائِمٌ” cümlesine baktığımız zaman زَيْدٌ merfû olarak mübteda iken قَائِمٌ ise onun haberi konumundadır. مَا mahsûs olmayan bir harf olduğu zamanlarda cümlenin isim ve haberine dair herhangi bir amel gerçekleştirmemektedir. Fakat مَا Hicaz Ehli’ne göre لَيْسَ gibi amel eder. “مَا” “زَيْدٌ قَائِمًا” ismini raf’, haberini nasb yapmaktadır (İbn ‘Akîl, 1980: 1/302; İbiş, 2020: 23).

İbn-i Akîl lehçelerin nahvî anlayışını zikrettiği diğer bir örnek ise ism-i mevsuller bâbının دُو bahsinde Tayy kabilesinin kullanımına değinmiştir;

وَلُغَةُ طَيِّءٍ اسْتِعْمَالُ دُو مَوْصُولَةٍ
وَتَكُونُ لِلْعَاقِلِ وَ لِعَيْرِهِ وَ أَشْهَرُ لُغَاتِهِمْ
فِيهَا أَنَّهُ تَكُونُ بِلُفْظٍ وَاحِدٍ
لِلْمُذَكَّرِ وَ الْمُؤَنَّثِ مُفْرَدًا وَ مُتَنَّى وَ مَجْمُوعًا

“Tayy kabilesinin lügatına göre دُو akıllı-akılsızlar için müzekker-müennes, müfret-tesniyeci için tek lafızla kullanılan mevsuldür.” (İbn ‘Akîl, 1980: 1/149; İbiş, 2020: 15).

İbn ‘Akîl, konuları işlerken bağlamından koparmadan işlemektedir. Genellikle ele aldığı konuyu ihtilafı varsa konunun anlatımını yaptıktan sonra zikretmektedir. Örneğin ism-i mevsuller konusunun اَلْ bahsinde konuyu anlattıktan sonra harf mi isim mi olduğu konusunda bulunan ihtilafı zikretmiştir. Ebu Ali el-Fârisî (ö. 377/949), İbn Serrac ve müteahhirunun birçoğu ism-i mevsul olduğu görüşünü benimsemektedir. el-Mazini (ö. 249/863) ve onun görüşünü benimseyenler اَلْ ‘in harf olduğunu kabul ederken, Ebu’l Hasan el- Ahfeş (ö. 215/830) اَلْ ‘in harf-i tarif olduğu görüşünü benimsemektedir (İbn ‘Akîl, 1980: 1/156; Dede, 2021: 156). Kısacası bir kavim ism-i mevsul derken başka bir kavim ise harf-i tarif olduğunu iddia etmektedir.

İbn ‘Akîl, konu hakkında yapılması gereken açıklamalara, ayrıntılara ve istisnalara yeri geldikçe değinmiştir. Konunun bağlamında açıklanması gereken bir husus olduğunda; اَلْ اَوَّلُ/الثَّانِي/الثَّلَاثُ/الرَّابِعُ lafızları ile açıklamalar yapmıştır. Örneğin;

حَاصِلُ مَا ذَكَرَهُ أَنَّ فِي أَبٍ وَأَخٍ وَحَمٍ ثَلَاثَ لُغَاتٍ أَشْهَرُهَا أَنَّ تَكُونُ بِالْوَاوِ اِلْاِلْفِ وَالْيَاءِ وَالثَّانِيَةِ أَنَّ تَكُونُ بِالْاِلْفِ مُطْلَقًا
وَالثَّلَاثَةِ أَنَّ تَحذف مِنْهَا الْاِحْرَفُ الثَّلَاثَةُ

“أب hakkında zikredilenlerin kısacası üç lügattır; onlardan en meşhur olanı ا-و-ي ile olması, ikincisi her halde elif ile olması, üçüncüsü ise üç harfinin de hazfedilmesidir.” (İbn ‘Akîl, 1980: 1/52).

İbn ‘Akîl, eserinde Basra ve Kûfe dil ekolleri arasında bir kâide hakkında ihtilaf varsa bu ihtilafı zikretmektedir. Örneğin; Mu’reb ve mebnî bâbında Basralılara göre, isimlerde i’rab asıl iken fiillerde i’rab fer’îdir. Yani fiillerde asıl olan mebnî olmasıdır görüşünü savunmaktadır. Kûfeliler ise hem isimlerde hem de fiillerde i’rabın asıl olduğu görüşünü savunmaktadır (İbn ‘Akîl, 1980: 1/37; İbiş, 2020: 15).

İbn ‘Akîl, bazen sadece ihtilafı vermekle yetinmez ihtilafını belirten kişinin ismini de zikreder. Örneğin; مَا لَا، لَا، لَيْسَ، ye benzeyen إِنْ bâbında; مَا’nın amel etme şartlarından olan kendisinden sonra إِنْ gelmeyip zâid olursa amel etmesi caiz görülmemektedir. «مَا إِنْ زَيْدٌ قَائِمٌ» örneğinde isminin raf haberinin nasb yapılması caiz görülmemektedir. Ancak Ya’kûb b. Sikkî (ö. 24/958) nasb yapılmasını caiz görmektedir (İbn ‘Akîl, 1980: 1/303; Yüksek, 2022:472).

İbn ‘Akîl, genellikle «المُصَيِّفُ» lafzıyla İbn Mâlik’in görüşlerini bazen desteklerken bazen onun görüşlerine muhalefet etmektedir bazen de İbn Mâlik’in eksik bıraktığı yerleri tamamlamaktadır. Örneğin; haber ve nekre bâbında müştak ve câmidleri anlatırken İbn Mâlik’in müştak isimlerin zamiri kendisinde taşıdığını belirtmektedir (İbn ‘Akîl, 1980: 1/205).

İbn ‘Akîl’in konuyla bağlantılı verdiği örnekleri şiirler hariç genellikle lafzen açık, anlaşılır ve sade örneklerdir. Neredeyse her konuyu örneklerle desteklemeye çalışmıştır. Özellikle örnek olarak daha önceden de belirttiğimiz gibi en çok âyetlerden faydalanmıştır. Örneğin; مَا -1 mastariyye’nin mazi fiille sılalandığı gibi muzari fiille de sılalandığına delil olarak şu ayet getirilmiştir; «مَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ» (Sâd, 38/26).

İbn Akîl konuyu anlattıktan sonra konuyla ilgili son kısımda genellikle «حَاصِلُ مَا ذَكَرَ» diyerek konu hakkında son bir özetleme yapmaktadır. Örneğin mu’reb ve mebn’i bâbında tesniye ve tesniyeye mülhak olanlar elifle (ل) raf’, ye (ي) ile nasb-cer olmaktadır, şeklinde konunun sonunda özetleme yapmaktadır (İbn ‘Akîl, 1980: 1/58).

SONUÇ

İslamiyet’in Arap Yarımadası dışına yayılmasıyla birlikte genelde Arap olmayanların Kur’an-ı Kerim ve Hadis-i Şerifleri okurken hata yapmalarından dolayı ilk gramer çalışmaları başlamıştır. Arap dilinin belirli bir sistem ve düzeninin oluşması için temel kaynak eserlerden birisi İbn Mâlik’in yazmış olduğu Elfiyye adlı eseridir. Bu eserin temel özelliği manzum şekilde kısa-öz ve akıcı olarak Arap dili kâidelerinin ezberlenmesinde kolaylık sağlamasıdır. Bu eserin Arap diline katkılarının çok olmasından dolayı geçmişte ve günümüzde birçok çalışmaya kaynaklık etmiştir.

İbn Mâlik’in Elfiyye’si üzerine yazılmış en önemli şerhlerden birisi İbn ‘Akîl’in yazmış olduğu *Şerhu İbn ‘Akîl*’dir. Yazdığı bu eseriyle nahiv alanında Arap dili kâidelerini öğrenmek isteyenlerin başvurduğu kaynaklardan biri olmuştur.

İbn ‘Akîl, Arap dili kâidelerini incelerken kendi görüşünü ya da savunduğu görüşün hangi görüş olduğunu mantıkî süzgeçten geçirdikten sonra belirtmiştir.

İbn ‘Akîl, Mısır ekolüne mensup âlimlerden olmasına rağmen Arap dili kâidelerini açıklarken çeşitli ekol ve görüşlere sahip birçok âlimin görüşlerine yer vermiştir. Özellikle Basra ve Kûfe dil ekollerinin görüşlerini genellikle birlikte zikretmiştir. Bazı yerlerde konunun devamında katıldığı görüşü zikrederken bazı yerlerde sadece görüşleri zikretmekle yetinmiştir.

İbn ‘Akîl, kâidelerin kurallarını sağlam bir zemine oturtmak için aklî ve nakli delillerden örnekler getirmeye çalışmıştır. Özellikle nakli delil olarak Kur’an-Kerim âyetlerinden, hadislerden ve şiirlerden deliller sunmaya özen göstermiştir. Kâidelerin daha iyi anlaşılması

için dili sade ve açık kullanmıştır. Hem kendi görüşlerini zikrederken hem de başka görüşleri zikrederken mantıkî süzgeçten geçirerek delillerle savunduğu görüşü belirtmeye çalışmıştır. Ancak bazı yerlerde herhangi bir yorum yapmadan sadece görüşü zikretmekle yetindiği de olmuştur.

İbn ‘Akîl, *Elfiyye*’yi sadece şerh etmekle yetinmemiştir. *Elfiyye*’de eksik bırakılan kısımları tamamlamış, kısaca bahsedilen hususlarda ayrıntılara girmiştir. Ayrıca zaman zaman İbn Mâlik’in görüşlerine katıldığı yerler olduğu gibi katılmadığı kısımlarda olmuş ve bunları da zaman zaman belirtmiştir.

Dolayısıyla “Şerhu İbn ‘Akîl” Arap dilini öğrenmek isteyenlerin başucu yapacakları bir kaynak eserdir.

KAYNAKÇA

- Afif, A. 1978. “et-Tezkiretü li Ebî Hayyân el-Endülüsî”, Şam: Mecelletu Mecmai’l-Lugati’l-Arabiyye bi Dımaşk, Cilt: 53/I.
- Benli, M. S. (1999). “İbn Akîl, Bahâeddin”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Ankara: TDV Yay., Cilt: 19.
- Brockelmann, C. (ty). Tarihu’l-Edebi’l’Arabî, nşr. Abdulhalîm en-Neccâr, Kâhire, t.y.
- Çelebi, K. (1941). Keşfu’z-Zunûn, Bağdat: Mektebetü’l Müsannâ.
- Çörtü, M. M. (2011). Arapça Dilbilgisi Nahiv, İFAV Yayınları, İstanbul.
- Dâvûdî, Ş. M. (1983). Tabakâtü’l-Müfessirîn, Beyrût: İlmî Kitap Dâiresi.
- Dâyf, Ş. (1960). Târihu’l-Edebi’l-Arabi’l-Asru’l-Câhilîyye, Mısır: Dâru’l-Meârif, 1960.
- Dede, H. (2021). *Sarf İlminde el-Mâzinî ve et-Tasrîf Adlı Eseri*, Sonçağ Yayınları, Ankara.
- Durmuş, İ. (2002). “Kazvînî, Hatîp”, DİA, Ankara: TDV Yay., Cilt: 25.
- Durmuş, İ. (2006). “Nahiv”, DİA, İstanbul: TDV Yay., Cilt: 32.
- Durmuş, İ. (2020). “Müberred”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Ankara: TDV Yay., Cilt: 29.
- Ebû Hayyân, E. (1999). el-Bahru’l-Muhît fi’t-Tefsîr, thk. Sıtkî Muhammed Cemil, Beyrut: Dar’ul Fikr.
- Ege, Ramazan-Tilkitaş, Sadullah. “Abdurrahman b. Ahmed b. Ali el-Humeydî’de Bedî’iyye”. EKEV Akademi Dergisi XXVI/92 (2022a), 219-235.
- Ege, Ramazan-Tilkitaş, Sadullah. “Abdurrahman b. Ahmed b. Ali el-Humeydî’de Methiye Örnekleri”. Academic Platform Journal of Islamic Research (APJIR) VI/2 (2022), 192-211.

- Ege, Ramazan-Tilkitaş, Sadullah. “El-Humeydî'nin Bedî'iyyesinde Kullandığı Bazı Edebi Sanatlar = Praise of the Prophet in the Ode of al-Humeydî”. Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi IX/2 (2022b), 660-685.
- el-Askalânî, Ş. A. (1972) ed-Dureru'l-Kâmine fi A'yâni'l-Mîeti's-Sâmine, thk. Muhammed Seyyid Câdulhak , Kâhire: Dâiretü'l-Maârif.
- el-Bağdâdî, A. Ö. (1997). Hızânetü'l-Edeb, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Kahire: Mektebetü'l-Hancî.
- es-Safedî, S. H. (2000). el-Vâfi bi'l-Vefeyât, thk. Ahmed el-Arnâvut- Türkî Mustafa, Beyrut: İhyâu't-Turâsi.
- es-Subkî, E. N. T. (1992). Tabakâtu's Şâfi'ıyyeti'l-Kubrâ, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî Abdulfettâh Muhammed el-Hulv, İsâ el-Bâbî el'Halebî, Kahire.
- es-Suyûtî, (1967). Hüsnu'l-Muhâdara, thk. Muhammed b. Fadl İbrahim, Haleb: Dâru'l Ahya-i Kütübî'l-Arabî.
- es-Suyûtî, (1978). el-Ikrâh fi 'ilmî Usûli'n-Nahv, nşr. Ahmet Subhi Furat, İstanbul.
- es-Suyûtî, (1979). Buğyetu'l-Vu'ât fi Tabakâti'l-Lugaviyyîn ve'n-Nuhât, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- et-Tantavî, M. (1968). Neş'etu'n-Nahv ve Târîhu Eşheri'n-Nuhât, Kahire: Dâru'l Maârif.
- ez-Zehbî, (ty). Zuyûlu'l-'İber fi Haberi men Gaber, thk. Ebû Hâcer Muhammed es-Sa'îd b. Besyûnî, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l İlmiyye.
- İbiş, M. (2020). İbn Ebî İsba'ın Hayatı ve Belâgat İlmindeki Yeri. Ankara: Sonçağ Yayıncılık.
- İbiş, M. (2022). “Modern Dönemde Mısır'da Şiirin Durumu”, Arap Edebiyatının Gelişim Serüveni 1, Konya Palet Yayınları.
- İbiş, M. (2022). Arap Dilinde Fasih ve Ammî Dil. Ankara: Sonçağ Yayıncılık.
- İbn 'Akîl, B. (1980). Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Kahire: Dâru't-Turâs.
- İbn'ul-Cezeri, Ş. M. (1933). Ğâyetü'n-Nihâye fi-Tabâgât-i Gurâi, Mısır: Dâiretü'l Kütübü'l İlmiyye.
- İbnu'l-İmâd, (1986). Şezeretu'z-Zehab fi Ahbâri men Zehab, thk. Muhammed el'Arnavûtî, Beyrût: Dâru'l İbn Kesîr.
- Kafes, M. (1994). “Ebû Hayyân el-Endelûsî'nin Hayatı ve el-Bahru'l-Muhît İsimli Tefsirindeki Metodu”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kafes, M. (1994). “Ebû Hayyân el-Endelûsî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yay., Cilt: 10.

- Kafes, M. (1995). “Arap Dilinde Nahiv İlminin Doğuşu ve Önemi”, S.Ü. Fen-Edebiyat Dergisi, Sayı: 10.
- Kandemir, M. Y. (1992). “Bulkînî, Abdurrahman b. Ömer”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yay., Cilt: 6.
- Kandemir, M. Y. (2000). “İbnü’l Irâkî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yay., Cilt:21.
- Tilkitaş, Sadullah. “Mâide Sûresinde Kıraat Farklılığı Olan Bazı Ayetlerin Tefsire Etkisi = The Effect of Some Verses with a Difference in Qiraah on the Meaning”. RUSUH: Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi II/1 (2022), 181-193.
- Turan, A. (1995). “Elfiyye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yay., Cilt:9.
- Uzunpostalcı, M. (1992). “Bulkînî, Ömer b. Reslân”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yay., Cilt: 6.
- Ünal, M. (2013). *Murad-ı Buhari Külliyyatı-I*, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- Ünal, M. (2016). Mesnevinin Yedinci Cildinin Sıhhati İle İlgili Görüş ve Öneriler, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/42, 395-403.
- Ünal, M. (2016). *Osmanlı Türkçesi Grameri Sözlüğü*, El-ya Yayınları, Isparta.
- Ünal, M. (2020). *Türk-İslam Edebiyatı*, Lisans Yayınları, İstanbul.
- Yüksek, İ. (2014 m., 1437 h.), el-Azîz fi şerhi’l-Vecîz, 23 cilt, 5/1, 6/1, 7/1. 1/86. El-İmârat-ü’l-Arabiyyet-ü’l-Müttehede.
- Yüksek, İ. (2022). Bakara Sûresi Örneğinde Arap Dilinde Harf-i Cerli Fiiller, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/59, 470-496 (472).